

ВСТУП

ІСТОРІЯ ТА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ В КУЛЬТУРІ ЄВАНГЕЛЬСЬКИХ ХРИСТІЯН-БАПТИСТІВ

Образи з минулого зазвичай легітимізують суспільний лад теперішнього.¹ В історичній пам'яті закладено механізми, що формують ставлення людини до сучасної їй реальності та відповідним чином вмотивовують її дії. Будь-яка існуюча соціальна спільнота зацікавлена у формуванні та збереженні колективної пам'яті про ті чи інші значущі для неї події, адже таким чином складається колективна ідентичність її членів, а відтак виправдовується існування цієї спільноти.

Історична пам'ять – це особистісно пережита історія. Вона може стосуватися не лише тих подій, які були в нашому власному житті, але й всіх інших, що вплинули на нас, наше світовідчуття. Їх ми також сприймаємо як частину нашої особистої історії. Історична пам'ять завжди колективна, вона прив'язує нас до спільноти, актуалізує досвід, який ми використовуємо «за аналогією», як такий, що поєднує нас з іншими членами суспільства чи суспільної групи.

Існують три способи збереження колективної пам'яті: ритуали та церемонії, пам'ятні знаки, історичні наративи та міфи.

Ритуальні та церемоніальні практики здавна служили підтриманню колективної пам'яті про значущі для спільноти події, зокрема і про виникнення всесвіту (М. Еліаде), хай там про який всесвіт йдеться – всього соціуму чи окремої, але цілісної групи. Беручи участь в ритуалі поклоніння, так само як і в церемонії вшанування пам'ятних подій, людина немовби знову і знову повертається в минуле, переживає його як щось особисте, асоціює себе з головними дійовими особами історії – отцями-засновниками спільноти, легендарними героями чи навіть богами. Ритуал є неодмінною складовою релігійного буття. Саме він надає релігійним символам і концепціям аури справжності, про яку писав К. Гірц.²

В християнстві ця роль ритуалу зберігається, зокрема, коли йдеться про символ причастя, який має нагадати нам про події давньої священної історії життя та смерті Ісуса Христа. Причаститися – це стати часткою цієї історії, пригадати її як частину свого життя, елемент власного досвіду, відчутти і осмислити її як клаптик самого себе (в євангельській культурі священне дійство причастя так і називається: «спомин»).

Говорячи про пам'ятні знаки, слід мати на увазі, що ці знаки є неодмінною складовою ритуалу та міфу. Вони безглузді без використання

¹ Коннертон П. Як суспільства пам'ятають. – К., 2004. – С. 17.

² Гірц К. Інтерпретація культур: Вибрані есе. – К., 2001. – С. 108.

їх під час ритуалів чи церемоній, не мають сенсу без супроводження їх історичними довідками чи коментарями, тобто наративами. Але у зв'язку з цими останніми вони набувають глибокого смислу. «Місця пам'яті»³, за П. Нора, є ні що інше, як різновиди пам'ятних знаків. Їхній тріумф у 1990-ті та 2000-і рр. тісно пов'язаний із тим, що речі, про які вони нагадують, перестали бути частиною повсякденного досвіду. Місця пам'яті – це спосіб уповільнити плин часу, так само як і ритуали винайдених традицій (Е.Гобсбаум)⁴. Але вони завжди були ефективним і дієвим способом збереження традиції в християнстві. Будь-який храм, незалежно від особливостей тлумачення його сакральності з точки зору тієї чи іншої конфесії, є свого роду місцем пам'яті, пам'ятним знаком, що нагадує про події древньої сакральної історії. Його значущість прямо залежить від присутності у ньому людей, які переживають цю історію як свою власну, причащаються до неї.

Втім основним способом збереження колективної пам'яті є все ж таки історичні наративи та міфи. Вони можуть репрезентувати усну традицію і творчість народної пам'яті, але, крім того, їх також створюють історики та інтелектуали, які, свідомо чи несвідомо, застосовують відбір та інтерпретацію минулих подій⁵. Завдяки цьому відбувається цілеспрямоване стирання з пам'яті одних елементів історії та вшановування інших. Не можна сказати, що історичний наратив, сконструйований інтелектуальною елітою, є всього лише результатом свавільного вибору окремих осіб. Він завжди орієнтується на ті чи інші елементи спільного досвіду членів спільноти і націлений на те, щоб давати відповіді на виклики сьогодення. Історія, за влучним висловом П. Томпсона, завжди залежить від соціальної мети⁶.

Історичний наратив створюється релігійною елітою для конструювання ідентичності конфесії, церкви. Його читають, приймають як частину своєї історії члени конфесії чи релігійної групи. Історія багато чого вчить тих, хто хоче у неї вчитись.

Конфесія евангельських християн-баптистів протягом останнього двадцятиліття пережила справжній бум історичної пам'яті. В цьому відношенні вона значною мірою повторила шлях інших церков та релігійних конфесій, які в радянський період були обмежені у формуванні власного історичного та історіософського дискурсу. Одним із найперших напрямків розвитку історичної пам'яті стали видання та

³ Нора П. Всемирное торжество памяти // «Неприкосновенный запас» 2005, №2-3(40-41). – Интернет-ресурс, режим доступа: <http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/nora22.html>

⁴ Гобсбаум Е. Вступ: винаходження традицій // Винайдення традиції. За ред. Е. Гобсбаума та Т. Рейнджера. – К., 2005. – С. 12-28.

⁵ Kansteiner W. “Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies”, in *History and theory*. – Vol. 41, #2 (May, 2002). – P.184.

⁶ Thompson P. “History and the Community”, in D. Dunaway and W. Baum, eds. *Oral History an Interdisciplinary Anthology*. – Nashville: American Association for State and Local History in cooperation with the Oral History Association, 1987. – P.37.

популяризація збірок документів, що охоплюють період від виникнення євангельського руху на території Східної Європи (1860-ті рр.) до пізнього радянського часу. Цим почали займатися ще на початку 1990-х років. Результатом, зокрема, стали колекції документів «Історія євангельського руху в Євразії» на дисках та низка друкованих видань. Другий напрямок – збір свідчень, спогадів, упорядкування мемуарів. Це десятки опублікованих книг, значна частина з яких побачила світ за фінансової підтримки зарубіжних місій та фондів. Багато спогадів були зібрані та оприлюднені вперше за кордоном, у колах емігрантів, які, віддаляючись у часі та просторі від радянського світу, змогли переосмислити свій досвід боротьби та виживання в умовах драматичних утисків та репресій. З іншого боку, тут таки позначилось те, про що писали і Е. Гобсбаум, і П. Нора: вшанування «історії, що відмирає». Немає необхідності писати історію, допоки вона все ще становить твоє життя. Особливий пієтет баптистської діаспори до культивування своєї конфесійної історії та культури є прямим свідченням цього. Це намагання зберегти, бодай у знаках та символах, досвід, який уже ніколи не стане повсякденням, до якого вже немає повернення – і водночас знайти в процесі осмислення цього травматично-героїчного досвіду такі цінності, що дозволили б зберегти ідентичність спільноти в істотно інших умовах постмодерного сьогодення.

Особливим трендом в культивуванні історичної пам'яті євангельських християн-баптистів є повсюдні святкування ювілеїв помісних церков. Часто вони відбуваються із включенням до богослужінь спеціальних історичних довідок з історії церкви, відкриттям локальних музейних куточків, встановленням пам'ятних знаків з біблійними надписами. Мені довелося бути учасницею такого роду церемонії, яка супроводжувалась встановленням пам'ятного каменю із надписом «Аж доти допоміг нам Господь» (1 Цар. 7:12). Це ще один приклад підтримання (або винайдення) традиції.

Нарешті, третій напрямок – це спроби написання інтегрованої історії східнослов'янського баптизму, яка б більш-менш достовірно та переконливо показувала наступність традиції з її подвійною культурною укоріненістю – і в західній протестантсько-пієтичній культурі, і в східнослов'янській традиції опозиційного сектантства. Проблема збалансованого розуміння цих коренів, на мій погляд, досі не вирішена, та й навряд чи взагалі може бути вирішеною остаточно. Окремим відгалуженням історичних студій є дослідження радянського періоду розвитку баптизму, який нещодавно закінчився, але суттєвим чином вплинув на побут і звичаї релігійної спільноти, на те, що П.Бурдьє називає словом «габітус»⁷.

⁷ Бурдьє П. Структура, габитус, практика// Журнал социологии и социальной антропологии. – 1998. - Том I, выпуск 2. – Интернет-ресурс. Режим доступа: <http://www.jourssa.ru/1998/2/4bourd.html>

Разом з тим, варто пам'ятати, що цінність історії в очах євангельських віруючих вимірюється, зрештою, лише одним: спроможністю ілюструвати істинність Біблії. Бажання зафіксувати, закріпити, увіковічити історичний досвід ніяк не повинно служити навчанню якихось особливих, індивідуальних уроків життя, але має показувати, як потрібно служити Богові, наслідуючи Христа і апостолів. З цієї точки зору, історія євангельських християн-баптистів – це історія тих, хто звик бути в меншості, перманентно захищати свою ідентичність, свою особливу близькість до Бога, своє спасіння. З іншого боку, це також і історія тих, хто не бачить самодостатньої цінності в історичному знанні, хто не вважає, що історія може чого-небудь навчити, коли потрібно вчитися у самого Христа, хто уявляє її як «вічне повернення» до біблійних патернів та смислів.

Східнослов'янський євангельсько-баптистський рух з усіма його культурними та субкультурними контекстами став предметом міжнародної наукової конференції «Євангельсько-баптистський рух у Східній Європі: історія і культура», яка відбулася 23-24 квітня 2010 р. в Донецькому християнському університеті. На основі матеріалів конференції і було підготовлено цю збірку. До неї увійшли статті дослідників, багато з яких є членами євангельських конфесій, а відтак їхні дослідження є спробами саморефлексії над власною ідентичністю. Крім того, до збірки включено рецензії на книги з історії баптизму, що були презентовані під час конференції.

*Олена Панич,
кандидат історичних наук,
проректор з наукової роботи
Донецького християнського університету*